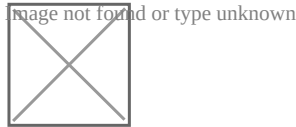

Δημιουργία και οικολογικό πρόβλημα στην Ορθόδοξη Θεολογία

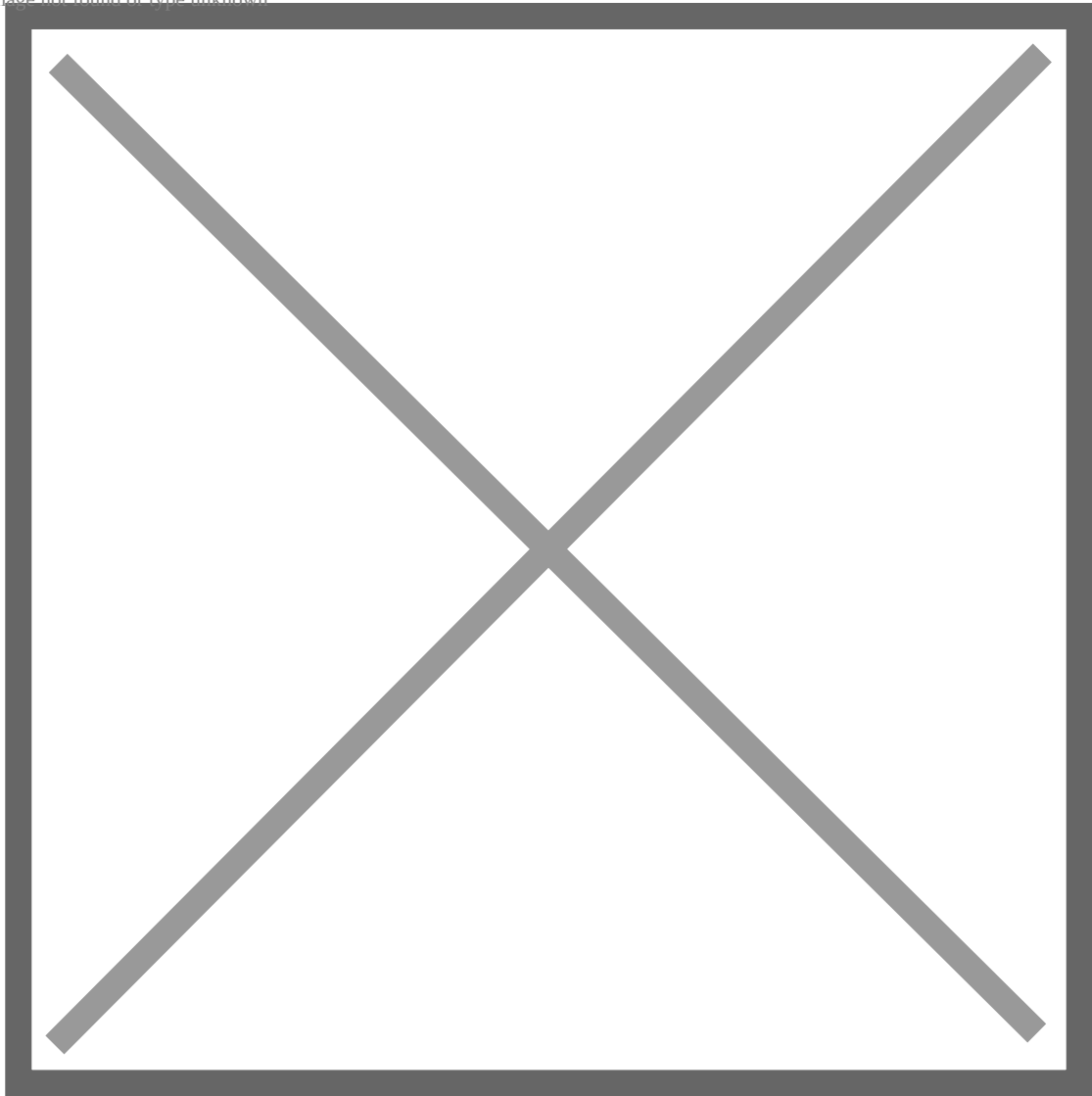
/ [Πεμπτουσία](#)

Α΄. Εισαγωγικά

Στο δεύτερο ήμισυ του αιώνα μας εκδηλώθηκαν οι αρνητικές συνέπειες από μια επικίνδυνη λογικοποίηση του πολιτισμού, που είχε αρχίσει αθέατη νωρίτερα. Η λογικοποίηση αυτή κάτω από την πίεση ορισμένων ιδεολογιών, που από τους δύο προηγούμενους αιώνες προσπάθησαν να προσανατολίσουν τις κοινωνίες στο όραμα της χρησιμοθηρίας και του ευδαιμονισμού, υπερτόνισε τις τεχνολογικές κατακτήσεις του ανθρώπου και στάθηκε σχεδόν αδιάφορη μπροστά στις ανθρωπιστικές και μεταφυσικές του αναζητήσεις. Τις αιτίες αυτής της τάσεως απέδωσε η σύγχρονη διάνοηση σε μια σειρά ανθρωποκεντρικών και κοινωνιοκεντρικών ιδεολογικών προσανατολισμών και φυσικά στις αρνητικές συνέπειες της Βιομηχανικής Επανάστασεως.

Image not found or type unknown

Βέβαια δεν είναι δυνατό να αγνοήσουμε στη συνέχεια των προβληματισμών αυτών και όλες τις κοινωνιστικές

προσπάθειες, που υπερτόνισαν την υλοκρατική πλευρά των διεκδικήσεων του ανθρώπου, κατακερμάτισαν τη συνθετική του ολότητα και τελικά του πρόσφεραν μόνον τις ουτοπικές υποσχέσεις μιας μονοδιάστατης κοινωνικής ευτυχίας, αδιαφορώντας για τη μεταφυσική και πνευματική της υπόσταση. Οι υλιστικές επαγγελίες για γήινους παραδείσους, που τοποθετήθηκαν σε διαρκώς μετακινούμενα χρονοδιαγράμματα, έμειναν δυστυχώς έξω από την ιστορική πραγματικότητα, γι' αυτό κι ο άνθρωπος του αιώνα μας αισθάνεται περισσότερο προδομένος από οποιαδήποτε άλλη περίοδο της ιστορίας.

Δεν είναι τώρα κατάλληλη η στιγμή για να αναζητήσουμε τα αίτια και να αποδώσουμε τα ποσοστά της ευθύνης. Μια νέα απειλή εμφανίζεται σήμερα και είναι ανάγκη να σκεφτούμε τις συνέπειες της. Βρισκόμαστε ήδη στα όρια των τελικών μας επιλογών, που οριοθετούν όχι μόνο την παραπέρα πορεία του πολιτισμού, αλλά απαιτούν κυρίως απάντηση στο τραγικό δίλημμα: συνεχίζουμε

την ιστορία της δημιουργίας ή την σταματούμε με την αλόγιστη καταστροφή της, που θα οδηγήσει αμετάκλητα στον ολοκληρωτικό αφανισμό του πλανήτη μας; Το δίλημμα δεν είναι μια βιαστική θεωρητική υπόθεση. Είναι η εμπειρική διαπίστωση μιας σειράς πραγματικών κινδύνων, όπως τα πυρηνικά όπλα και κατάλοιπα, η οικολογική αναστροφή, η μόλυνση του περιβάλλοντος, η επικυριαρχία της τεχνικής στη συγκινησιακή σφαίρα του ανθρώπου και φυσικά όλες οι μορφές απανθρωπισμού που προήλθαν από τη διάσπαση της ισορροπίας ανάμεσα στις υλικές και θεωρητικές αναζητήσεις του ανθρώπου.

Οι κίνδυνοι αυτοί στην εποχή μας συνδέονται άμεσα με τη λογικοποίηση του πολιτισμού, τη σχετικοποίηση της μεταφυσικής ανάγκης και την απολυτοποίηση του ανθρώπου ως πολιτιστικού μέτρου. Στο σύγχρονο πολιτισμό των μηχανών δεν προβλέπεται θέση για την ψυχή του ανθρώπου, γι' αυτό και οι ιδεολογίες έχουν εκτιμήσει την αξία της ως μυθικό σύμβολο του παρελθόντος. Όλα αυτά συνδέονται άμεσα με τη μεταβολή της σχέσεως του ανθρώπου με τη δημιουργία.

Στη φάση αυτή, δηλαδή στην περίοδο που ζούμε, ένα νέο κοσμολογικό μέγεθος, η μηχανή, απέκτησε κοσμογονική σημασία. Η μηχανή, δημιούργημα του ανθρώπου, είναι αποτέλεσμα του νου και της μεταβλητής βουλήσεώς του, γι' αυτό και εμπεριέχει τη μεταβλητότητα και τη φθορά. Προβάλλει την παντοδυναμία της ανθρώπινης σκέψεως, αλλά τελικά υποδουλώνει τα ανθρώπινα συναισθήματα, τις διαθέσεις και τους οραματισμούς και προοδευτικά μεταβάλλει τον άνθρωπο σε εξάρτημα και δούλο της. Τότε η κατακόρυφη σχέση του πλάσματος με τον Πλάστη του μεταβάλλεται σε διαλεκτική αντιπαράθεση, που τελικά εξελίσσεται σε αλαζονεία, παρακοή και επανάσταση. Στο πρόσωπο του ανθρώπου διαταράσσεται η ισορροπία της κτίσεως και αλλοιώνεται ο σκοπός της δημιουργίας.

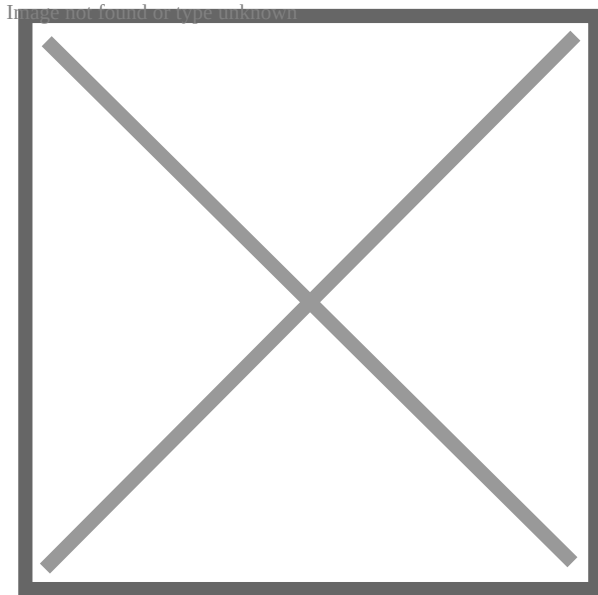
Β'. Η Θεολογία της Δημιουργίας.

Οι διαπιστώσεις αυτές προκάλεσαν στην ευρύτερη χριστιανική διανόηση μια εύλογη φοβία για το μέλλον της ανθρωπότητας. Σε πολλές περιπτώσεις η λαϊκή συνείδηση διχάστηκε. Το ένα μέρος της στάθηκε αδιάφορο μπροστά στο πρόβλημα, ενώ το άλλο είδε με επιφύλαξη το θρίαμβο της τεχνικής και τον αντιμετώπισε με δέος σαν αποκαλυπτικό κακό. Αυτή η αποκαλυπτική άποψη είναι πιο κοντά στην Ορθόδοξη Παράδοση. Σύμφωνα με τη θεολογία των μεγάλων Διδασκάλου και Πατέρων της Ορθόδοξης Εκκλησίας, κάθε τι που φθείρει και καταστρέφει το σκοπό και την εικόνα της δημιουργίας ταυτίζεται με το θρίαμβο του Αντίχριστου και αποτελεί απαρχή του τέλους του κόσμου.

Ο κόσμος, με τη σημασία της ορατής δημιουργίας κατά τη διδασκαλία της Εκκλησίας μας, είναι εκ του μη όντος δημιούργημα του Θεού. Αυτή η παραγωγή του κόσμου από το μηδέν δεν ερμηνεύεται ως το αποτέλεσμα που τελικά γίνεται ανεξάρτητο και αυτόνομο.

Αυτό σημαίνει ότι Θεός και κόσμος είναι δύο ετερότητες, που όμως συνδέονται με

ακατάλυτους δεσμούς. Η αιτία της σχέσεως πρέπει να αναζητηθεί στον τρόπο της δημιουργίας του κόσμου. Επειδή ο κόσμος δημιουργείται από το μηδέν και αποκτά την ύπαρξή του μόνο με την παρέμβαση του Θεού, ακριβώς γι' αυτό δεν είναι σε θέση να σταθεί χωρίς τη στήριξη του Δημιουργού.

Αντίθετα προς την αρχαία φιλοσοφία, η δημιουργία κατά τη θεολογία της Ορθόδοξης Εκκλησίας έχει τα χαρακτηριστικά της χρονικότητας, της κτιστότητας και της φθοράς. Είναι οι λεπτομέρειες της ετερότητάς της σε σχέση με τον Θεό. Αυτό σημαίνει ότι η δημιουργία δεν προέρχεται από τη θεία ουσία, συνεπώς δεν είναι άκτιστη, αλλά από τη θεία βούληση που δημιουργεί, κατευθύνει και προφυλάσσει το σκοπό της δημιουργίας.

Η δημιουργία αυτή αποτελεί ένα μυστήριο για τον άνθρωπο. Μυστήριο, που κλείνει μέσα του τη δημιουργική παρουσία του Θεού στον κόσμο, ενώ ταυτόχρονα φανερώνει το θείο μεγαλείο Του. Στο ίδιο μυστήριο κλείνεται η σχέση της κτίσεως και των κτιστών· δημιουργήματος με τον δημιουργικό Θεό. Κατά τη σχέση αυτή η δημιουργία από το μηδέν δεν σημαίνει ανάδυση της κτιστής πραγματικότητας από το τίποτε, αλλά προέλευσή της από τη δημιουργική θεία ενέργεια. Έτσι τα φαινόμενα και κάθε μορφή ζωής δεν προϋπάρχουν,

για να επαναλαμβάνονται ως κυκλικές αναγκαιότητες. Αυτό θα συνέβαινε μόνον αν η δημιουργία ήταν απόρροια της θείας ουσίας. Αντίθετα η δημιουργία εξελίσσεται δυναμικά σε μια ολοκλήρωση, όταν λειτουργεί στις προοπτικές του σκοπού της, δηλαδή σύμφωνα με τους σκοπούς του Δημιουργού.

Βασική θέση της ορθόδοξης θεολογίας για τη δημιουργία είναι ότι όλα τα όντα έχουν κοινό χαρακτηριστικό την τρεπτότητα και τη μεταβολή. Ό,τι είναι κτιστό, δημιούργημα, είναι από τη φύση του μεταβλητό, δηλαδή βρίσκεται διαρκώς σε μια κατάσταση δυναμικής μεταβολής. Αυτή η δυναμική κατάσταση εκτείνεται από το ενδεχόμενο του εκμηδενισμού μέχρι τη δυνατότητα της τελείωσης.

Στη δημιουργία δεν υπάρχει τίποτε το στατικό. Τα πάντα, έμψυχα και άψυχα, βρίσκονται σε μια μεταμορφωτική πορεία. Η πορεία όμως αυτή αποτελεί συνάρτηση της σχέσεως τους με τον Θεό και είναι θετική, δηλαδή ανοικτή στην αιωνιότητα, όταν εντάσσεται στο σκοπό της δημιουργίας η αρνητική, δηλαδή ανοικτή στον οντολογικό αφανισμό, όταν αλλοτριώνεται και απομακρύνεται από τη βούληση και την αγάπη του Δημιουργού.

Μια επίσης βασική θέση της ορθόδοξης θεολογίας δέχεται ότι ο κόσμος δεν αποτελεί αυτοαξία και αυτοσκοπό. Αυτό σημαίνει πως το νόημα του δεν πρέπει να το αναζητήσουμε ούτε στον ίδιο, ούτε και σε κάποιο ιδεατό σχήμα έξω από αυτόν. Η δημιουργία αποκτά την αξία της ως έργο του Δημιουργού και αναφέρεται στον Θεό και τον άνθρωπο που είναι η εικόνα Του στον κόσμο. Για τον λόγο αυτόν το φυσικό περιβάλλον δεν μπορεί να μελετηθεί έξω από τη σχέση του με τον άνθρωπο και τον Θεό, ούτε βέβαια και ερήμην του ανθρώπινου προορισμού. Με την ερμηνεία αυτή αλληλοσυμπληρώνονται αμοιβαία και ερμηνεύονται αντίστοιχα η Κοσμολογία και η Ανθρωπολογία στην Ορθόδοξη Παράδοση.

Η θεολογία της δημιουργίας αποκαλύπτει ακόμη τήν τριαδικότητα του Θεού μέσα από τα κείμενα της Παλαιάς και της Καινής Διαθήκης. Ο Πατήρ είναι παραστατικά η πηγή και η αιτία των πάντων, ο Λόγος, η ένυπόστατη σοφία του Θεού, είναι η συνεκτική δύναμη των όντων και το Άγιο Πνεύμα, η ενυπόστατη Ζωή, είναι η ζωοποιητική πνοή της δημιουργίας. Ολόκληρη η Αγία Τριάδα αποτυπώνεται σε ολόκληρη την κτίση. Η αναλογική ύπαρξη των ποιοτήτων της δημιουργίας, όπως η ζωή, η σοφία και η συνεκτική δύναμη στον άνθρωπο και τον κόσμο, μαρτυρούν τη σχέση τους με τον Τριαδικό Θεό.

Γ '. Άνθρωπος και Δημιουργία μετά την πτώση.

Η πτώση του ανθρώπου είναι, κατά τη βιβλική ερμηνεία, πτώση και της κτίσεως, που συστεγάζει και συνωδίνει μαζί του. Η άποψη αυτή εξηγεί τη βασική διδασκαλία της Εκκλησίας για την ολότητα της δημιουργίας που κατευθύνεται συλλογικά στην προοπτική της τελειώσεως. Άνθρωπος και κόσμος, λοιπόν, δεν χωρίζονται στο σχέδιο της δημιουργίας, γι' αυτό και κεντρική ευθύνη της ανθρωπότητας είναι η διατήρηση της αγαθής σχέσεως της με τον κόσμο.

Η παραμονή του ανθρώπου στην κατάσταση της πτώσεως παρατείνει επικίνδυνα τη χρονική διάρκεια της πτώσεως του κόσμου και συμβάλλει στη φθορά και την εξαχρείωσή του. Από την πλευρά του πάλι ο κόσμος ως περιβάλλον του ανθρώπου όχι μόνο συμμερίζεται και ακολουθεί την πορεία του, αλλά και εκφράζει τον άνθρωπο και τον επηρεάζει με τον τρόπο του. Η σχέση αυτή πέρα από την κοσμολογική της σημασία έχει και σημασία ηθική. Η πτώση, λοιπόν, δεν αλλοίωσε μόνο οντολογικά και ηθικά τον άνθρωπο, αλλά και αυτό το φυσικό περιβάλλον του. Το «καλόν λίαν» της δημιουργίας αλλοιώθηκε πρωτογενώς στον άνθρωπο και μέσω αυτού, ως φθορά, εξαχρείωση και θάνατος πέρασε και σε ολόκληρη την

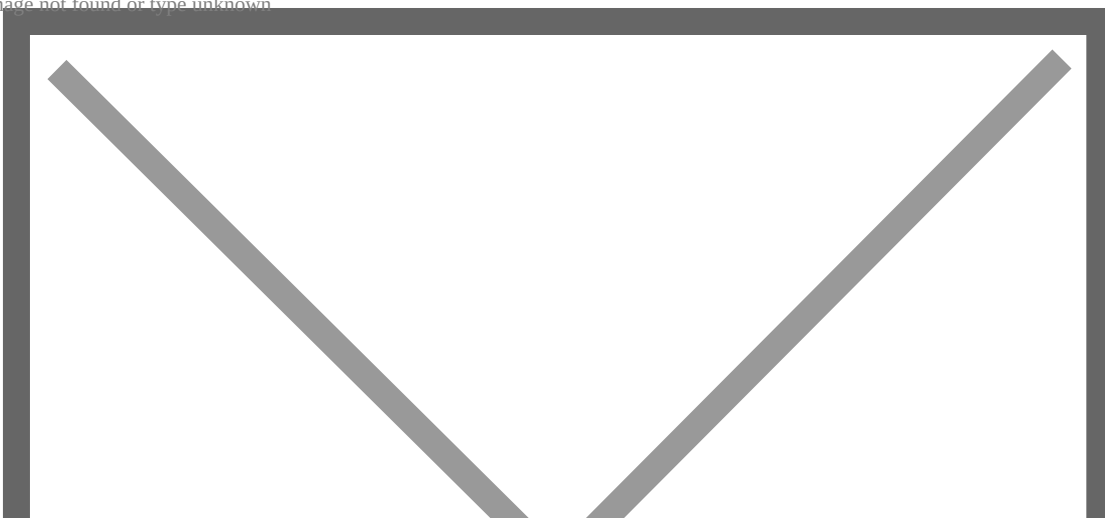
κτίση.

Η αδυναμία του ανθρώπου να επικοινωνήσει με το περιβάλλον του δεν οφείλεται τόσο στην εχθρότητα του περιβάλλοντος όσο στους εσωτερικούς φόβους του ανθρώπου από την απειλή του θανάτου. Αυτοί οι φόβοι αποπροσανατολίζουν την ανθρώπινη ύπαρξη από την πίστη στην πρόνοια του Θεού και δημιουργούν συναισθήματα ανασφάλειας και αβεβαιότητας. Χωρίς την πίστη, που τροφοδοτεί η βεβαιότητα της σχέσεως πλάσματος και Πλάστη, η δημιουργικότητα του ανθρώπου κυριαρχείται από την ιδιοτέλεια και το φόβο. Στα συναισθήματα αυτά πρέπει να αναζητηθεί όχι μόνο η κατάχρηση, η αλόγιστη σπατάλη των φυσικών αγαθών ή η προνομιακή τους χρήση από λίγους ανθρώπους, αλλά και η απίστευτη σκληρότητα στις περιοχές της οικονομικής, πολιτικής και κοινωνικής εκμεταλλεύσεως.

Η επιστροφή του ανθρώπου στο κατ' εικόνα είναι η μόνη διέξοδος από τον κύκλο του παραλόγου της πτώσεως, που δημιουργεί τις ψευδαισθήσεις της ανασφάλειας και παρωθεί τον άνθρωπο στη διεκδίκηση δυνάμεως και αγαθών. Τίποτε στη δημιουργία δεν είναι οριστικά τελικό και απόλυτο. Και η δύναμη, και ο πλούτος, και η φτώχεια, και τα προνόμια και η δόξα του κόσμου είναι σχετικά και μεταβαλλόμενα. Στην ίδια φθορά υπόκειται και ο χρόνος και ο χώρος. Γι' αυτό μια ουσιαστική υπέρβαση της φθοράς πρέπει να είναι και υπέρβαση της σχετικότητας του κόσμου, για την ανασύνδεση της εικόνας με το πρωτότυπο.

Η υπέρβαση αυτή, κατά τη διδασκαλία της Εκκλησίας, θεωρήθηκε ως η κατ' εξοχήν δυνατότητα του ανθρώπου να επιστρέψει στην κατάσταση του κατ' εικόνα. Είναι μια ηρωική κίνηση που αποδέχεται ως μέτρο ζωής τη μεσότητα, την αποδέσμευση από τα περιττά και τον περιορισμό στα αναγκαία. Μια τέτοια υπέρβαση εκπροσωπεί στην παράδοση της Εκκλησίας μας η μοναστική ζωή, που μέσα από την άσκηση και τη νέκρωση του «εγώ» δίνει το πλαίσιο για την ανάδυση της αυθεντικής κοινωνικότητας στην επικοινωνία με τους «άλλους» και ολόκληρη την κτίση. Η κίνηση αυτή ξεκινά από την αυτογνωσία και είναι αρχικά συμφιλίωση του ανθρώπου με τον εαυτό του και στη συνέχεια συμφιλίωση με το συνάνθρωπο και το περιβάλλον. Στις βιογραφίες των ασκητών της έρημου του Σινά, του Αγίου Όρους και της παγωμένης στέππας πέρα από τον Βόλγα, πολύ συχνά άγρια θηρία υπηρετούν και διαλέγονται με τον τρόπο τους με τους μοναχούς.

Image not found or type unknown

Εδώ διαφαίνεται μία από τις πιο βασικές θέσεις της ορθόδοξης θεολογίας. Η συμφιλίωση του ανθρώπου με τη φύση αποκαθιστά τις ταραγμένες σχέσεις τους και δημιουργεί προϋποθέσεις κοινωνικότητας, εκεί που πριν κυριαρχούσε η εχθρότητα και η αγριότητα. Στην προοπτική αυτή λειτουργεί το μυστήριο της Εκκλησίας που αγκαλιάζει, ορατά και άορατα, λογικά και άλογα σε μια υπερλογική ενότητα. Εδώ εξαγιάζεται άνθρωπος και κτίση σ' έναν εκκλησιασμό του κόσμου, που δένει το πνεύμα με την ύλη, για να την πνευματοποιήσει κι αυτήν τελικά. Μοναδική, λοιπόν, δυνατότητα συμφιλιώσεως του ανθρώπου με τη δημιουργία προσφέρει το μυστήριο της Εκκλησίας, όπου ο Παράκλητος χαριτώνει με τις πνευματικές δωρεές την πτωχεύσασαν φύσιν. Στην Εκκλησία, αυτή τη Θεανθρώπινη και κοσμική συνάντηση, η ευχαριστιακή κοινωνία οικοδομεί αυθεντική κοινωνικό-τητα κι αυτή με τη σειρά της απομακρύνει τα στοιχεία της πτώσεως και ενοποιεί τα διεστώτα. Κατά βάθος, λοιπόν, χρειάζεται εξανθρωπισμός του ανθρώπου, και αυτός είναι αδύνατος έξω από τη σχέση του με τον Θεό. Μια τέτοια σχέση θα απαλύνει και θα ημερώσει την αγριότητα της πεπτωκυίας φύσεως και θα μεταβάλει τον άνθρωπο από δυνάστη της δημιουργίας σε προνοητή της και συνδημιουργό του Δημιουργού.

Δ'. Επιστήμη, θρησκεία και οικολογικό πρόβλημα.

Οι θεολογικές θέσεις που παρουσιάστηκαν πιο πάνω, με τη μεγαλύτερη δυνατή συντομία, επισημαίνουν το οικολογικό πρόβλημα και ταυτόχρονα εντοπίζουν την αιτία του. Στα ίδια τελικά συμπεράσματα φαίνεται να οδηγείται και η σύγχρονη επιστημονική γνώση, που εκτιμά με σοβαρότητα σε μακροκοινωνική διάσταση τις απειλές από τη ρύπανση του περιβάλλοντος. Η πρόσφατη διαπίστωση της γεωμετρικής προόδου της ρυπάνσεως, πολλαπλασιάζει τις συνέπειες της σε ελάχιστα χρόνια και αφήνει να φανεί μια πραγματική αγωνία των ειδικών για την τύχη της ανθρωπότητας λίγο μετά την ανατολή του 21ου αιώνα.

Η φιλοσοφική θεώρηση των αρχών του ηλεκτρομαγνητισμού είναι σήμερα απόλυτα αποδεκτή από τις Φυσικές Επιστήμες και δίνει ανάλογο περιεχόμενο στην εναλλαγή των περιόδων της ανθρωπότητας. Η Παρατήρηση, το Πείραμα, το Αποτέλεσμα, τα Συμπέρασμα και ο Νόμος εκπροσωπούν για τους ειδικούς μια πορεία που καταλήγει στο οικολογικό αδιέξοδο. Έτσι η Παρατήρηση είναι η πρώτη ιστορική περίοδος της αναζητήσεως λύσεων στα ανθρώπινα προβλήματα. Το Πείραμα συνδέεται με την εποχή των προσπαθειών για λύσεις. Το Αποτέλεσμα αντιστοιχεί στις πρώτες εμπειρίες από τη διαπίστωση των κινδύνων. Το Συμπέρασμα αναφέρεται στην κρίση του πολιτισμού από την παράχρηση του περιβάλλοντος και τέλος ο Νόμος θέτει φραγμούς στην καταλυτική φθορά της κοσμικής τάξεως.

Ο Νόμος, λοιπόν, εκπροσωπεί στις μέρες μας μια σειρά προτάσεων που

προέρχονται από τον τεχνολογικό χώρο και επιθυμούν την αναστολή της διευρύνσεως της τρύπας του όζοντος, τη μείωση της όξινης βροχής, τον περιορισμό του φαινομένου του θερμοκηπίου, τη μείωση των εκπομπών του διοξειδίου του άνθρακα, το σοβαρό περιορισμό των πυρηνικών εργοστασίων. Όλα αυτά συνοδεύονται από προτάσεις για ανάπτυξη ήπιων μορφών ενέργειας, όπως ο άνεμος και ο ήλιος, για αναδασώσεις εκτεταμένων περιοχών, για μηχανισμούς διεθνούς ελέγχου του πλούτου που ρυπαίνει και της αυθαιρεσίας που υποκρύπτει μέσα του.

Η κίνηση αυτή επισημαίνει τα πραγματικά μεγέθη της βιομηχανικής αλλοτριώσεως και υποδεικνύει και πάλι αυτό που η θρησκευτική συνείδηση αποκάλυψε ως κεντρικό αίτιο· την ανθρώπινη αλλοτρίωση. Μια τέτοια σύγκλιση απόψεων φέρνει την επιστημονική έρευνα κοντά στη θρησκευτική αγωνία και αποκαλύπτει τη βαθιά σχέση Θρησκείας και Επιστήμης.

Πηγή: «Άνθρωπος και περιβάλλον»-Δοκίμια για τη σχέση του ανθρώπου με τον περιβάλλοντα κόσμο. Ι. και Σταυροπηγιακή Μονή Αγίου Νεοφύτου -Πάφος 1994, σ. 11-23